

Imigranti z vybraných zemí bývalé Jugoslávie (po roce 1991)-

Chorvaté, Srbové, Muslimové a Makedonci

Celková charakteristika skupiny

Vývoj v socialistické Jugoslávii byl po roce 1945 zcela odlišný od toho, jaký probíhal v socialistickém Československu. Nejprve se zdálo, že J. B. Tito bude oddaným žákem J. V. Stalina, režim, který Tito zavedl se přímo stalinismem inspiroval. Po roztržce mezi Stalinem a Titem, která následovala po Stalinově zjištění, že se Tito nehodlá stát jen další poslušnou figurkou, a po vyloučení Jugoslávie z Informbyra v roce 1948 byla pro ostatní země socialistického bloku tabu. Jisté oteplení vztahů nastalo po odhalení kultu Stalina na XX. sjezdu KSSS v roce 1956. Ale ani tato perioda netrvala dlouho. Následuje další ochlazení vztahů a obdobné výkyvy pokračovaly až do Gorbačovovy přestavby.¹⁾

V Jugoslávii žila početná česká a slovenská menšina, zejména ve Slavonii v oblasti Daruvaru (Češi) a ve Vojvodině (Slováci). Značná část krajanů se po skončení druhé světové války rozhodla pro návrat do staré vlasti. Podle sčítání lidu (posledního v SFRJ) v roce 1991 žilo na území Jugoslávie asi 35 000 Čechů a 60 000 Slováků (respektive jedinců hlásících se k těmto národnostem). Po vypuknutí občanské války, která ovšem nabyla charakteru vleklého a mimořádně krutého etnického konfliktu (1991 Slovinsko, Chorvatsko, 1992 Bosna a Hercegovina, 1999 Kosovo, 2001 Makedonie), se část z obyvatel hlásících se k české či slovenské národnosti rozhodla buď dočasně nebo trvale přesídlit do ČR či SR. K obdobným přesunům docházelo i u občanů SFRJ, kteří byli smíšeného původu, a možnost přesídlení tím byla jednodušší. Ale i mezi Jugoslávci, kteří neměli s Českem či Slovenskem vůbec nic společného, se naše země staly cílem pro vystěhování. Prvním obdobím usazování se Chorvatů, Srbů, Muslimů či Makedonců (nejmenší počet) u nás je konec šedesátých a sedmdesátá léta. Mnoho jugoslávských firem se účastnilo výstavby - především průmyslových - podniků u nás (např. sklářský kombinát

Crystalex v Novém Boru, aj.). S tím byl spojený i příchod dělníků a techniků z Jugoslávie (na základě mezistátních dohod mezi ČSSR a SFRJ k nám například v roce 1974 přišlo pracovat 6 500 jugoslávských pracovníků, jejich počty se rok od roku měnily jen lehce, data jsou z fondu ministerstva práce a sociálních věcí ČSR).²⁾ Mnoho z nich využilo svého pobytu u nás k vyhledání partnerky a k následnému usazení se v ČR (jiní se i s manželkou vrátili domů). U nás zůstali především lidé, kteří pocházeli z chudších poměrů (z chorvatského vnitrozemí, Bosny, z jižního Srbska, apod.), a pro které znamenalo setrvání v Československu podstatné zlepšení situace (doma často i početné rodiny žily ve společných prostorách – tzv. typ vícegenerační rodiny, neboli velkorodiny), zvláště v materiálním směru. Dále se v sedmdesátých letech československé hospodářství čím dál více potýkalo s nedostatkem (byť de facto fiktivním) pracovních sil, což náš stát řešil najímáním zaměstnanců ve spřáteleném zahraničí (především v Polsku, Vietnamu, a také v Jugoslávii). Občanů SFRJ bylo každý rok jen několik tisíc. Československá strana je oceňovala jako velmi pracovitě, což lze pochopit, neboť v Jugoslávii byla poměrně vysoká nezaměstnanost, a možnosti práce v SRN se rok od roku zmenšovaly. Navíc náš stát platil výplaty pravidelně a v plné výši. Jugoslávské firmy už v této době měly nižší platební morálku a leckdy vyplácely jen část platů s odloženým doplatkem, či je nějakou dobu zcela zadržovaly.

Zcela nová situace nastala po vypuknutí již zmíněného konfliktu. Počátkem devadesátých let začala nová vlna emigrace z Jugoslávie, a to z důvodu úniku před válkou. V této době (tj. 1991 – dnes) počet imigrantů ze Srbska početně převyšuje Chorvaty, Muslimy a Makedonce. Polofašistický Miloševićův režim totiž nepřímou vyháněl hlavně mladší a vzdělanější lidi ze země, neboť jejich šance na plnohodnotný kvalitní život byly velmi malé. Navíc ekonomické sankce uvalené OSN na SRJ a mafiánský styl vlády Miloševiče a jeho podpůrců zemi ekonomicky zcela zdevastovaly. V Chorvatsku sice panovaly přátelštější poměry, ale i tam do ekonomiky pronikly mafiánské prvky (spojované i s prezidentem Tuđmanem a jeho stranou HDZ), nezaměstnanost rostla a demokracie byla spíše polovičatá. Také odtud odcházeli mladí lidé (studenti, nezaměstnaní), ti, kteří měli u nás příbuzné, a lidé středního věku hodlající podnikat v ČR. V Bosně a Hercegovině panovala velmi krvavá válka (1992 – 1995), při níž se k nám

dostalo několik tisíc uprchlíků (především bosensko-hercegovských Muslimů). Většina z nich se sice později vrátila domů, někteří pokračovali dále na západ, ale část se v ČR usadila. Emigrace z Bosny a Hercegoviny pokračovala i v dalších letech, neboť ekonomická situace byla katastrofická, nezaměstnanost dosahovala obrovských rozměrů a po politické stránce není dodnes vše dořešeno. Mimo to k nám každoročně přichází studovat až několik desítek studentů z Bosny a Hercegoviny, z nichž část si tu přivydělává, a uvažuje o možnosti usazení.

Základní etnické členění migrantů

Přistěhovalce z vybraných zemí bývalé SFRJ lze rozdělit podle národnosti a dále dle regionálních specifik.

1. Chorvaté – příslušníky chorvatské národnosti lze rozdělit do dvou základních skupin:

1. Chorvaté z území dnešního Chorvatska
2. Chorvaté z Bosny a Hercegoviny, zvaní Hercegovci.

2. Srbové – etnické Srby lze rozdělit do skupin tří :

- 2.1. Srbové z vlastního Srbska
- 2.2. Srbové z Vojvodiny (tzv. Prečanští Srbové)
- 2.3. Srbové z Bosny a Hercegoviny

3. Makedonci –

- 3.1. etničtí Makedonci pocházející z území dnešní Makedonské republiky (tzv. Vardarská Makedonie),
- 3.2. Makedonci žijící na území Řecka (tzv. Egejská Makedonie), zabýváme se jimi v práci o Řeckých politických emigrantech u nás.³⁾

4. Muslimové – jedná se o obyvatele Bosny a Hercegoviny islámského vyznání, nemáme informace o Muslimech ze Srbska (oblast Sandžaku) v ČR.

Chorvatská migrace na území dnešního Česka je poměrně starého data. Na jižní Moravě – lokality Jevišovka (bývalý Frélichov), Nový Přerov a v dalších blízkých obcích – se usazovali chorvatští uprchlíci, kteří z Chorvatska migrovali v důsledku neustálého postupu Turků na Balkáně směrem do střední

Evropy v 16. a 17. století.⁴⁾ V těchto místech žili Chorvaté až do roku 1945, kdy byli násilně přesídleni do jiných částí Moravy s odůvodněním, že kolaborovali s nacisty (obvinění byla vykonstruovaná). Rozsídlení mělo za následek velmi rychlou asimilaci jednotlivých chorvatských rodin. Pozdější imigranti z Chorvatska s touto skupinou neměli de facto žádné kontakty.⁵⁾

První Chorvaté, kteří se u nás usazují po roce 1945, přicházejí až v šedesátých letech v rámci výše zmíněných stavebních projektů. Chorvaté k nám ale nepřicházeli s úmyslem zůstat u nás, tj. emigrovat ze SFRJ. Velká část z nich byla mladšího věku a svobodná. Našli si tu ženy-Češky a oženili se. V některých případech si manželky odváželi s sebou na jih, ale mnohokrát tu zůstávali, tj. usadili se u nás. Situace u nás byla pro mnohé z nich výhodnější, nehrozila tu nezaměstnanost, nebyly zadržovány mzdy, a jako cizinci měli u nás řadu výhod (o tom blíže v dalších kapitolách). Poměrně rychle se zhoršující ekonomická situace v SFRJ, zvláště v 80. letech, která vyvrcholila hyperinflací na přelomu let 80. a 90. let, a rostoucí nezaměstnanost, byly silným impulsem pro Chorvaty, aby si hledali práci v zahraničí. Zhroucení komunismu u nás a nastolení demokratických poměrů umožnilo řadě Chorvatů přesídlit mimo jiné i k nám. Následný jugoslávský konflikt v letech 1991 – 1995 tento trend jen podpořil.

Migrace Srbů do naší země je jevem zcela nedávným. Nikdy v historii se u nás nějaký větší počet srbským imigrantů neusazoval. Mezi hlavní důvody lze počítat především příslušnost Srbů k ortodoxní a většiny Čechů ke katolické (eventuálně protestantské) církvi. Prvním obdobím, kdy k nám Srbové přicházejí, jsou tedy již výše zmíněná 60. a 70. léta 20. století, v souvislosti s investiční výstavbou a možností pracovat u nás. Životní podmínky ve vlastním Srbsku a ve Vojvodině se poměrně dost liší. Vojvodina (do roku 1990 autonomní oblast SFRJ) byla po většinu své historie součástí Uher a tím i středoevropského kulturního prostoru (s výjimkou období pod nadvládou Turků), zatímco vlastní Srbsko mělo historii poněkud odlišnější (i období strávené pod Turky bylo podstatně delší). Vojvodina je oblast tradičně národnostně pestrá (Maďaři, Srbové, Rusíni, Slováci, Rumuni, Romové, Chorvaté, a další), a proto je etnická snášenlivost součástí její kulturní historie. Ve vlastním Srbsku proběhlo po skončení turecké nadvlády vyhánění a často též fyzická likvidace nesrbského, neboli nepravoslavného (rozuměj

muslimského), obyvatelstva. Vlastní Srbsko je tedy ve dvacátém století státem etnicky téměř jednotným (neuvažujeme o Kosovu a Sandžaku).⁶⁾ Specifická situace se vyvinula ve 20. století v Bělehradě. Toto dříve poměrně nevelké a nedůležité město se proměnilo v klasickou kosmopolitní metropoli, kam se, jako do hlavního města státu, stěhovali příslušníci všech národů a národností bývalé Jugoslávie. Většina pracovníků, kteří v 60. a 70. letech přicházeli do ČSSR, pocházelo právě z vlastního Srbska, z prostředí venkova či malých měst, neboť nezaměstnanost tu byla poměrně vysoká a vyhlídky na lepší životní podmínky byly malé. Imigranti přicházející k nám po roce 1990 oproti tomu pocházejí z Vojvodiny a Bělehradu. Hyperinflace a vleklá ekonomická krize, která postihla Jugoslávii na počátku 90. let, a následná válka vyvolaná polofašistickým Miloševićovým režimem znamenala pro obyvatele zmíněné Vojvodiny a Bělehradu značný pokles životní úrovně a možností osobní realizace. Celkově lze charakterizovat společnost ve Vojvodině jako otevřenou a tolerantnější, oproti tomu rurální prostředí vlastního Srbska je uzavřenější, konzervativní a méně tolerantní.

Prostředí, z něhož pocházejí makedonští imigranti, lze označit za víceméně tradiční. Rozpad klasických rodinných struktur tu pokročil nejméně. Makedonská republika vznikla poprvé v dějinách až v roce 1945 v rámci federativní Jugoslávie. Území, které zabírá, je již výše zmíněná „Vardarská Makedonie“, žijí tu vedle sebe příslušníci makedonské, albánské, aromunské a romské národnosti.⁷⁾ Minulost tohoto státu byla velmi pohnutá a často násilná (jen ve 20. století tímto územím prošlo hned několik velkých válek – 1. a 2. balkánská válka, 1. a 2. světová válka). Problémy v soužití mezi výše zmíněnými národy téměř neustávaly, pouze byly tlumeny a následně o to intenzivněji eskalovaly. Posledním konfliktem byla na přelomu tisíciletí válka mezi albánskými povstalci na severu Makedonie a makedonskými pořádkovými silami. Spor se v současnosti podařilo utlumit, ale je otázkou, na jak dlouho. Ovšem etnické problémy nebyly příčinou emigrace Makedonců do zahraničí, tedy i k nám. Důvodem byly již výše zmíněné ekonomické problémy SFRJ, které se v Makedonii, stejně jako v jižním Srbsku, projevovaly obzvláště intenzivně. Životní úroveň Makedonců sice za léta Titovy Jugoslávie podstatně stoupla, ale i tak byla velmi nízká, a Makedonie patřila (a stále patří) k nejchudším a nejzaostalejším oblastem Evropy. Ovšem kvůli stále silným

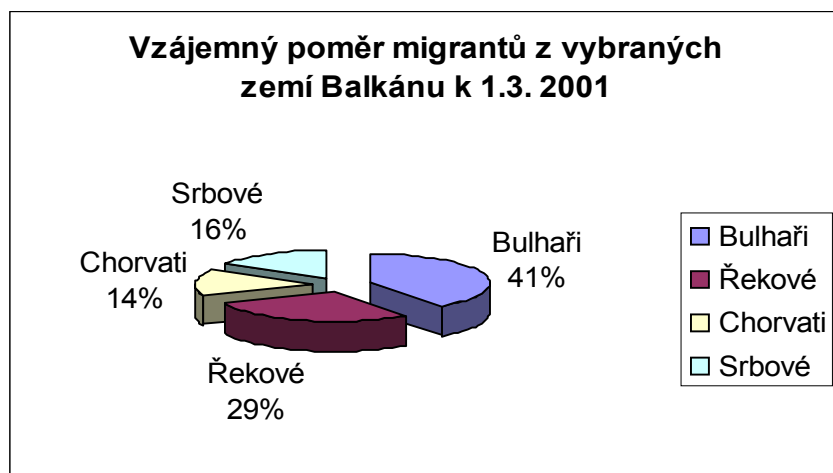
tradičním rodinným vazbám se mezi gastarbeitery vyskytovalo poměrně méně Makedonců. Ani do ČSSR jich příliš mnoho nepřišlo, v souvislosti s již zmíněnou investiční výstavbou prováděnou jugoslávskými firmami koncem 60. a v 70. letech se u nás usadilo asi jen několik desítek Makedonců - mužů. Po rozpadu Jugoslávie, kdy Makedonie vyhlásila nezávislost v roce 1992, sice počet makedonských imigrantů lehce vzrostl, ale stále se drží na velmi nízké úrovni. Cílovými zeměmi pro emigranty z Makedonie jsou především Německo, státy Beneluxu a Skandinávie. Celkově lze makedonskou emigraci charakterizovat jako více spjatou s tradicí, neboť skutečně velké město je v Makedonii jen jedno – Skopje, ostatní města jsou poměrně malá a i z funkčního hlediska provázaná se svým venkovským zázemím. Takže nějaké zásadnější rozdíly mezi městským a neměstským obyvatelstvem, jako je tomu např. v Bosně a Hercegovině či ve vlastním Srbsku, tu příliš nenalzáme.⁸⁾

Migrace Muslimů na území ČR je záležitostí až současnou. Kromě početně nevýrazné skupiny Muslimů, usazených u nás od konce 60. let po skončení pracovních úkolů v rámci působení jugoslávských firem, přicházejí Muslimové až po vypuknutí války v Bosně a Hercegovině (1992). Muslimové ale přicházejí i v letech poválečných až do současnosti a lze očekávat další migranty. Jedná se v drtivé většině o lidi mladé, poměrně vzdělané a většinou městského původu.

Migranti v ČR

Obecně lze označit emigraci Srbů, Chorvatů, Muslimů a Makedonců za dobrovolnou, byť někdy i neplánovanou (zvláště u sňatků s Češkami v průběhu dočasného pracovního pobytu u nás). Pro většinu z nich byla Česká republika zemí cílovou, pro některé spíše přestupní stanicí při cestě do některé západoevropské země (nejčastěji SRN, kde silná chorvatská i srbská menšina žije a pracuje už více jak 35 let). Ovšem souhrou různých okolností i tito jedinci nakonec v ČR zůstali. Zatímco se Srbové, Chorvaté, Muslimové a Makedonci – gastarbeitři na konci 60. a v průběhu 70. a 80. let usazovali v místech, kde pracovali a našli si ženy, tak nová imigrace po roce 1991 se koncentruje především do velkých měst, zejména pak do Prahy. Důvody jsou především ekonomicko - pracovního charakteru. Jak jsme již výše naznačili, po

roce 1991 přicházejí do našeho státu především vzdělanější lidé ze středních a velkých měst (netýká se Makedonců). Imigrantů pocházejících z rurálního prostředí je velmi málo. Tito lidé spíše převažovali mezi gastarbeitery, kteří se tu usadili ještě za komunistického režimu. Největší koncentrace dosahují Srbové, Muslimové a Chorvaté usazení u nás po roce 1991 v Praze a Brně, přičemž v Praze jich je zdaleka největší počet (jednotlivci ale žijí i v mnoha dalších českých městech). Bylo poměrně těžké zjistit, kolik Srbů, Chorvatů a Makedonců u nás vlastně žije. Ve výsledcích sčítání lidu v roce 1991 se samostatně ani jedna z těchto národností neobjevila, byly zahrnuty do kategorie „Ostatní“ či „Nezjištěná“. Ve výsledcích sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 se již objevuje v oddíle národnost kolonka „Chorvat“ a „Srb“, těch tu žije několik tisíc – Chorvatů 1585 a Srbů 1801. Nejméně u nás žije Makedonců – patrně několik desítek, o něco více bude Muslimů – několik stovek. Z celkových čísel lze jen těžko vydělit například Chorvaty z Bosny a Hercegoviny, Srby z Chorvatska, apod.

Vzájemný poměr migrantů z vybraných zemí Balkánu v roce 2001	
Bulhaři	4363
Řekové	3219
Chorvati	1585
Srbové	1801

Problematika občanství je poměrně přehledná. Chorvaté, Srbové, Muslimové i Makedonci, kteří k nám přišli po roce 1991, neměli ve valné většině tendenci žádat o československé, po 1. 1. 1993 české, státní občanství. Stejně tak i Chorvaté, Srbové, Muslimové a Makedonci usazení u nás před rokem 1991 neměli o naše státní občanství příliš zájem. Před rokem 1989 to bylo vcelku pochopitelné, neboť občanství Jugoslávie přinášelo ve srovnání s občanstvím ČSSR řadu nesporných výhod. Především existovaly dohody mezi SFRJ a většinou západoevropských zemí o bezvízovém styku, neboť občané Jugoslávie pracovali v těchto zemích (SRN, Nizozemí, Švýcarsko, atd.) jako gastarbeiteři a úloha, kterou Jugoslávie plnila v mezinárodní politice (vedoucí postavení v „*Hnutí nezúčastněných*“), nutila západní země přistupovat k SFRJ odlišně a podstatně liberálněji než k ostatním zemím východního bloku. Navíc na Jugoslávii také nahlížely jako na nejliberálnější zemi se socialistickým zřízením (tzv. *socialismus de luxe*), a proto mnoho občanů SFRJ získalo v západní Evropě jak trvalý pobyt, tak po nějaké době i občanství (v současnosti žije jen v SRN podle odhadů asi kolem jednoho milionu bývalých pracovníků ze zemí bývalé SFRJ a jejich potomků, často už ovšem ze smíšených manželství). Pokud by se tedy stali občany ČSSR, velmi by si tím zkomplikovali možnosti cestování po západní Evropě (mnozí tam měli příbuzné či blízké známé) a složitější by bylo i cestování do Jugoslávie. Navíc, pokud by si dotyčný rozmyslel svůj pobyt u nás a chtěl se natrvalo vrátit domů, by nastaly komplikace velikých rozměrů, neboť pokud se někdo jednou zřekl občanství SFRJ, nebylo vůbec jednoduché získat ho zpět. Proto si preventivně obyvatelé zemí bývalé Jugoslávie občanství ponechávali, a to i po sňatku s českou manželkou, což ovšem přinášelo zase jiné komplikace (česká manželka nemohla cestovat volně na „Západ“ jako manžel, ani do Jugoslávie nebylo snadné častěji vyjíždět). Dětem ze smíšených manželství se udělovalo občanství ČSSR. Podle zákonů dnes platných v zemích bývalé SFRJ mohou potomci tehdejších jugoslávských otců získat občanství těchto zemí poměrně jednoduše, zvláště pokud si otec ponechal pas své vlasti. Situace se ale rázem změnila počátkem devadesátých let. Postupně všechny západoevropské země zrušily vízovou povinnost pro občany ČSFR (poté ČR) a zmizely problémy týkající se cestování našich občanů na „západ“. Jenomže po eskalaci konfliktu v zemích bývalé Jugoslávie (od léta 1991) byla vůči Bosně a Hercegovině, tzv.

Nové Jugoslávii a Makedonii zavedena západoevropskými státy vízová povinnost. Bezvízový styk zůstal zachován jen se Slovinskem a Chorvatskem. Jinými slovy, situace pro Srby a Makedonce usazené u nás, ale s původním občanstvím, se obrátila. V době, kdy už na „západ“ mohly cestovat jejich manželky, nemohli pro změnu zase oni. Obstarávání si víz přes ambasády v Praze je, obzvlášť pro mimopražské, náročné časově i finančně, stejně tak Srbům a Muslimům státoprávní nejasnosti kolem srbsko-černoohorského soustátí a složité poměry v Bosně a Hercegovině komplikují udílení víz do západoevropských zemí. Svou úlohu tu hrají i obavy západních zemí z vlny uprchlíků (především z Bosny a Hercegoviny, Srbska a Makedonie). Občané Chorvatska a Slovinska mohou cestovat bez problémů bez víz. Přes to všechno si dodnes velká většina Srbů, Chorvatů, Muslimů i Makedonců přistěhovalých do Čech po roce 1991 ponechává svá původní občanství. Jedním z důvodů je také to, že nepovažují svou existenci v ČR za definitivní, ale jen za přechodnou. Plánují se buď vrátit zpět domů, nebo pokračovat dále na západ. V mnoha případech o budoucnosti příliš konkrétně neuvažují, ale původní pasy si raději ponechávají. Děti ze smíšených manželství mají občanství ČR, některé získaly občanství dvojí (ČR + země původu otce). Případy zřeknutí se českého občanství potomky ze smíšených manželství jsou jen okrajovou záležitostí, neboť, dle vyjádření dotyčných dětí, se tyto považují jak za Čechy, tak za Chorvaty, Srby, Muslimy či Makedonce.

Jak již vyplývá z předchozího textu, Srbové, Chorvaté a Makedonci, kteří k nám přišli před rokem 1991, pracovali v převážné většině v průmyslu, ať už jako dělníci, tak i jako technici a inženýři, nebo v příbuzných sektorech sekundární sféry. Až zhroucení komunistického režimu u nás v listopadu 1989 jim otevřelo nové možnosti. Velká část z nich začala velmi záhy podnikat v mnoha rozdílných oblastech. Nově příchozí po roce 1991 se ve velké většině také věnují soukromému podnikání. Provozují množství pizzerií, kaváren, provozoven rychlého občerstvení či restaurací, prodávají starožitnosti či suvenýry turistům, zabývají se dovozem zboží balkánského původu k nám a vývozem českých produktů do svých původních vlastí. Cenová politika, kterou majitelé těchto restaurací a kaváren zvolili, je v mnohém podobná přístupu Řeků, to znamená, že ceny nepatří k nejnižším, dají se hodnotit jako středně vysoké, ale úroveň zařízení i obsluhy odpovídá současným západoevropským

standardům. Další část imigrantů se zabývá turistickým ruchem. Někteří vlastní či spoluvlastní cestovní kanceláře orientované především na Chorvatsko, v menší míře pak na Slovinsko, Řecko a Turecko. Další jsou v cestovních kancelářích zaměstnání, právě pro znalosti poměrů ve své bývalé vlasti. Další Chorvaté, Srbové či Makedonci pracují ve státní správě ČR (v menší míře), či spolupracují se zastoupením svých států u nás, nebo pracují přímo pro české pobočky chorvatských a srbských firem (makedonské u nás patrně ještě žádná zastoupení nemají), jako jsou například Pliva, Podravka, Leka, Interkomerc, Kraš, a další. U malé části, především Srbů a Makedonců, lze očekávat napojení na podsvětí a aktivní spolupráci při provozu tzv. „balkánské cesty“ pro pašování drog z Asie přes Turecko a balkánské země do ČR a dále do západní Evropy. Bohužel podklady pro tento předpoklad jsou jen nepřímého charakteru. Další oblastí, ve které se Chorvaté, Srbové a Makedonci uplatňují, je tlumočení a překlad z češtiny i do češtiny. V této oblasti aktivně vystupují i potomci těchto imigrantů či partneři (především manželky, které se rodný jazyk svého muže naučily). Vzhledem k velmi tíživé hospodářské situaci, která panuje jak v Chorvatsku, tak v Srbsku i Makedonii, lze konstatovat, že prostor pro osobní realizaci z pracovního hlediska je v našem státě podstatně širší a svobodnější než v jejich původních vlastech. Ovšem ve srovnání se zeměmi západní Evropy je u nás mnoho neřešených či jen napůl vyřešených problémů, především legislativního charakteru, které podnikatelům leckdy zbytečně komplikují obživné aktivity.

Náboženské poměry Chorvatů, Srbů, Muslimů a Makedonců nejsou příliš komplikované. Titova Jugoslávie byla socialistická, z čehož vyplývalo rámcově ateistické směřování státu, ovšem na většinu obyvatelstva to nemělo příliš velký vliv. Chorvatsko zůstalo silně katolickým státem dodnes (podle sčítání z roku 1991 se něco přes 90% Chorvatů deklarovalo jako katolíci). Situace v Srbsku a Makedonii byla obdobná, jen s tím rozdílem, že převážná většina věřících je vyznání pravoslavného. Obyvatelé Bosny a Hercegoviny jsou pak zčásti nevěřící a z větší části muslimové (po roce 1991 byl patrný nárůst věřících). Po svém příchodu do ČR, což je stát z velké míry ateistický, uvádějí respondenti pokles své náboženské aktivity. Jedním z důvodů bude patrně vyšší pracovní vytížení, dále i chybějící tlak prostředí (který je v jejich domovině silný). Větší část z dotazovaných Chorvatů uvádí, že se do jisté míry

snaží dodržovat alespoň základní církevní svátky, i když ne vždy se záměr podaří. Každopádně se většina Chorvatů deklaruje jako katolíci, ač je jejich přístup k víře značně zesláblý. Obdobný proces probíhá i u Srbů a Makedonců, jen s tím rozdílem, že pravoslavných kostelů je podstatně menší množství, což do jisté míry dále omezuje snadnou přístupnost pravoslavných k víře. Ale na druhou stranu malý počet kostelů umožňuje intenzivnější styky, i mezi Srby a Makedonci navzájem. Problematika Muslimů je komplikována minimálním výskytem mešit na našem území.

Hledisko náboženské je na Balkáně jedním z hlavních způsobů rozlišování etnik (především v Bosně a Hercegovině, kde do jisté míry selhává dělení jazykové). Tento přístup se uplatňuje i u nás a slouží i jako princip sebereflexivní. Celkově lze říci, že důležitost víry v každodenním životě většiny Chorvatů, Srbů a Makedonců žijících u nás poněkud ustoupila do pozadí, zvláště ve srovnání s poměry v jejich vlastech.

Uspokojování kulturních potřeb Chorvatů, Srbů, Muslimů a Makedonců není zatím nijak specificky vyvinuté. Akce, které by tato etnika pořádala pro vlastní příslušníky, jsou omezené především na akce oficiální, spojené se státy ze kterých dotyční pocházejí. Jedná se hlavně o oslavy státních svátků a jiných významných událostí na velvyslanectvích těchto států. Ambasády dále pořádají některé specifické akce, na které zvou příslušníky svých etnik (ambasády většinu dotyčných evidují), například když v Praze hostuje divadlo, promítá se v rámci klubu film, křtí se knihy, spojené s těmito státy, apod. Na tyto akce bývají, kromě příslušníků etnik pořádajících států, zváni i čeští přátelé (lidé z politiky a kultury), a někdy i další zahraniční představitelé (oslava státního svátku, apod.).⁹⁾ Chorvaté, Srbové, Muslimové a Makedonci se mezi sebou scházejí především soukromě. K běžným schůzkám využívají nejčastěji kavárny či restaurace provozované „jejich“ lidmi, tedy krajany.

Ostatní životní podmínky

Životní podmínky, a s tím související úroveň bydlení, se v Jugoslávii po roce 1945 poměrně rychle zlepšovaly. Před válkou žila většina obyvatel na venkově, na poměrně dost nízké úrovni, i při srovnání s jinými tehdejšími evropskými státy. Asi největšího kvalitativního nárůstu dosáhlo bydlení

v Jugoslávii v 70., a zvláště v 80. letech, kdy jugoslávští gastarbeiteři investovali peníze vydělané v západní Evropě právě do svých nových obydlí, která často zároveň sloužila i jako podnikatelské prostory (kavárny, restaurace, motely, apartmány, apod.). Na venkově docházelo k rychlé likvidaci tradiční lidové zástavby a budovaly se rozsáhlé, leckdy až okázalé, usedlosti, které stály, i na tehdejší poměry, velké množství finančních prostředků. Nejvíce se stavělo ve Slovinsku a Chorvatsku, o něco méně pak v Bosně a Hercegovině, nejméně v Makedonii. Existuje tu přímá úměra mezi množstvím občanů, kteří vycestovali za prací (z Makedonie nejméně). Trochu složitější byla situace ve velkých městech, nejsložitější pak v Bělehradě. Chronický nedostatek bytů dodnes způsobuje jejich přelidněnost. Častokrát spolu v malém panelovém bytě žije i více generací jedné rodiny a naděje na zlepšení situace je i dnes, bez značného množství finančních prostředků, minimální.

Z tohoto pohledu lze rozdělit zkoumané imigranty ze SFRJ na dvě skupiny. Většina Chorvatů pokládá svoji bytovou situaci za obdobnou jako ve své vlasti. Ceny bytů a domů jsou v Chorvatsku značně vyšší než u nás, blíží se cenové hladině v německojazyčných zemích. Z tohoto pohledu se pak nemovitosti a byty u nás jeví jako poměrně levné a Chorvatům nečiní větší problémy některé u nás zakoupit. Podle stále platného zákona ovšem cizinec nemůže zakoupit nemovitost v ČR bez zvláštního povolení, proto zájemci nakupují buď přes své české partnery, nebo přes třetí osoby s českým občanstvím. V menší míře si byty pronajímají, i ceny podnájmu jsou v Praze nižší než například v Záhřebu. Situace Srbů, Muslimů a Makedonců je složitější, především z finančního hlediska. O své úspory častokrát přišli během hyperinflace na počátku 90. let (Chorvaté měli úspory spíše v německých markách) a další ztráty utrpěli během války a ekonomického zhroucení Miloševićova režimu. Ceny bytů a domů jsou díky tomu v Bosně a Hercegovině, Srbsku a Makedonii (s výjimkou hlavních měst) nižší než v Chorvatsku. Ve srovnání s Prahou a dalšími českými městy lze konstatovat cenové přiblížení, či, v případě Makedonie, jsou české ceny již vysoké. I u těchto lidí je ale tendence zakoupit si vlastní byt či dům. Celková úroveň bydlení v ČR je u Srbů a Muslimů o něco vyšší, a u Makedonců pak zásadně vyšší, než v jejich vlastech. S jejich příjmy jsou životní potřeby migrantů víceméně pokryté. Vyplývá to již z jejich zaměstnání, neboť většina z nich jsou

podnikatelé a hodnotí své příjmy většinou jako lehce či více nadprůměrné (v porovnání s českým průměrem). Celkově lze označit životní úroveň Chorvatů za přinejmenším obdobnou té, jaké by dosáhli v Chorvatsku, v mnoha případech spíše vyšší. Podobné je to u Srbů a Muslimů, u Makedonců je zdejší životní úroveň podstatně vyšší, než jaké by v drtivé většině případů dosáhli ve své původní vlasti.

Intra - a interetnické vztahy

Vztahy mezi příslušníky jednotlivých etnik jsou víceméně bezproblémové. Jak jsme již výše uvedli, tyto vztahy jsou z největší části na osobní úrovni. Z toho se také odvíjejí eventuelní problémy. Zvláště Srbové jsou častokrát na sobě navzájem závislí, především pracovně. Podnikatelé nezaměstnávají ve svých provozovnách jen příslušníky vlastní rodiny, těch nebývá dostatek, ale přijímají i jiné své krajany - známé. Tito zaměstnanci jsou pak v některých směrech, alespoň na počátku, závislí na svém *chlebodárci*. Právě tyto vztahy nebývají zcela bezkonfliktní. Ale z celkového pohledu lze konstatovat, že intrarelace mezi příslušníky jednotlivých národností jsou na běžné, ničím nevybočující úrovni.

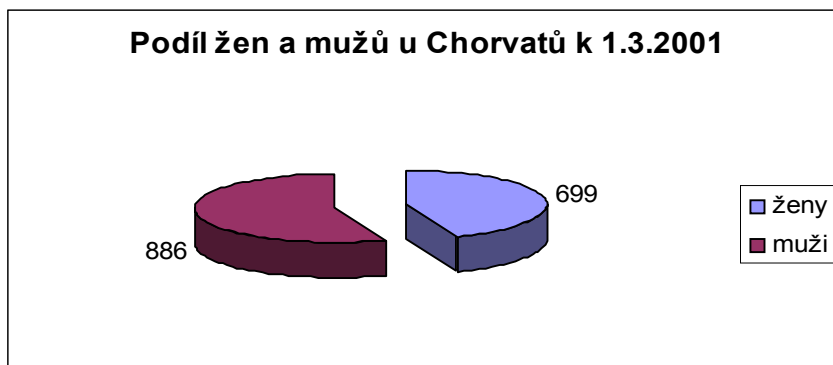
Taktéž kontakty se zeměmi původu jsou poměrně rozvinuté. Zde je ale již nutné poněkud diferencovat. Chorvaté jezdí na návštěvy do vlasti poměrně často. Jedním z důvodů je poměrně nevelká vzdálenost mezi ČR a Chorvatskem, vcelku se nevyskytují problémy na hranicích, apod. Pravidelné autobusové spojení mezi Prahou a Záhřebem existuje již několik let. Linka je celoročně provozována firmou z Chorvatska. V letní sezóně existuje linek více (Praha – Split, Praha – Rijeka, Praha – Pula, apod.), z nichž některé provozují české cestovní kanceláře. Srbové mají cestu domů již o dost delší a velkým problémem jsou tranzitní víza na Slovensko a do Maďarska, bez kterých Srbové domů cestovat nemohou. Situace se po pádu Miloševiče přece jen poněkud zlepšuje a lze očekávat postupné rušení víz pro občany Srbska. Přesto většina Srbů jezdí domů, pokud možno, alespoň na hlavní svátky (tedy asi tak 2x ročně). Autobusové spojení mezi ČR a Srbskem je obdobné chorvatskému. Návštěvy Muslimů v Bosně a Hercegovině se odvíjejí od stavu rodiny. V případech, že rodina není funkční (z důvodů úmrtí, emigrace), příliš domů

nejezdí, pokud ano, tak používají obvykle autobusové linky do Záhřebu, a tam pak přestupují na další chorvatské či bosenské autobusy pro cestu do cílové stanice. Asi nejkomplikovanější situaci mají Makedonci, jejichž stát se nachází poměrně dost daleko, a komplikace spojené s cestou (tj. tranzitní víza, za Miloševiče ještě občasná šikana ze strany srbských pohraničnicků a policie) jim odčerpávají leckdy i značné finanční částky. Přímé spojení mezi Prahou a Skopjem není. Makedonci využívají bulharské linky Praha – Sofie. V Niši si pak musejí přestoupit na autobus jedoucí na jih do Makedonie. I přes tyto problémy se většina Makedonců snaží cestovat do vlasti alespoň jednou za rok na návštěvu rodiny (jak jsme již výše zmínili, rodinné vztahy jsou na Balkáně dodnes daleko intenzivnější než u nás).

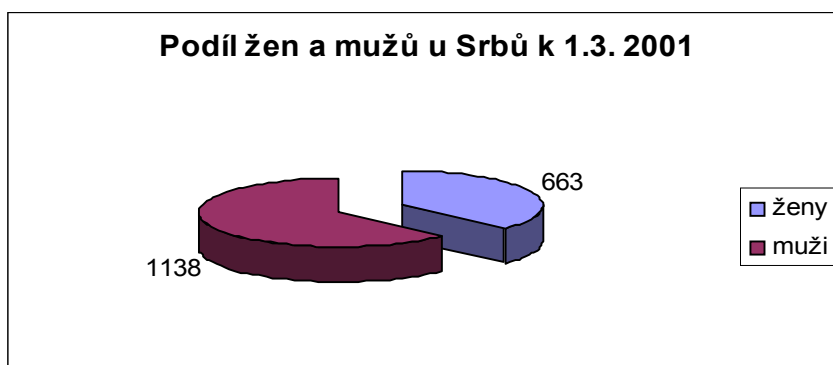
Ani interetnické vztahy nejsou nijak specificky komplikované. Relace Čech - Chorvat či Srb, Muslim nebo Makedonec jsou podle vyjádření drtivé většiny respondentů na velmi dobré úrovni. Imigranti oceňují českou snášenlivost k nim, občas se vyskytly drobnější problémy, ale vcelku nic podstatného. Objevily se maximálně slovní invectivy, fyzický atak (z etnického důvodu) žádný respondent nezaznamenal. Občasné komentáře ze strany imigrantů jsou k relacím česko - romským a pro Čechy vyznívají nepříznivě, zároveň jsou si respondenti (zvláště z Makedonie) vědomi, že ani v jejich vlasti nejsou vztahy k Romům právě ideální. Oproti tomu se imigranti (převážně Chorvaté) značně přehlíživě vyslovovali k pracujícím Ukrajincům. Je otázkou, nakolik měly vliv na jejich postoj české názory z jejich okolí. Vztahy mezi jednotlivými zkoumanými etniky navzájem jsou spíše rezervovanější. Od konce války na území bývalé SFRJ neuplynulo ještě mnoho let a těžce poškozené vztahy mezi těmito národy se budou normalizovat ještě dlouho. Makedonci se u nás intenzivně stýkají s etnickými Makedonci z Řecka a přes ně i s Řeky v ČR usedlými. Respondenti považují etnickou situaci v ČR za stabilní, i pro sebe, a neočekávají nějaký kvalitativní posun k horšímu, spíše naopak.

Rodinné prostředí, sňatečnost

Většina respondentů starších 18 let je vdaná či ženatá, s dětmi. Menší část, převážně ve věku 18 – 30 let, je ještě svobodná, ale v převážné většině žijící v partnerském svazku.

U Chorvatů je větší část svazků smíšených: Chorvat - muž má českou partnerku, menší část má manželku ze své původní vlasti. Mladší, ještě svobodní, mají v převážné většině vztahy s českými muži či ženami. Děti v nesmíšených manželstvích mají jako rodný jazyk řeč svých rodičů (tj. chorvatštinu), česky však hovoří dobře; děti ve smíšených česko - chorvatských manželstvích pak hovoří oběma jazyky – jsou bilingvní, přičemž česky mluví lépe (vliv okolí, školy, apod.). Znalost jazyka rodiče - imigranta je velkou výhodou při pobytech v Chorvatsku (kontakty s příbuznými, aj.), ač jeho úroveň mnohdy nepřekračuje tzv. „küche sprache“.

Oproti tomu u Srbů je četnost meziethnických česko - srbských sňatků menší. Imigranti středního věku jsou již většinou v Srbsku ženatí a jejich manželky za nimi přicházejí až po nějaké době, když si tu muži vybudují již nějakou stabilnější pozici. Srbové a Srbky mladšího věku častokrát uvažují o partnerovi své národnosti, ale nevyklučují ani eventuelní sňatek s Čechem či Češkou. Vzhledem k nižší četnosti smíšených srbsko - českých manželství lze konstatovat, že téměř všechny děti srbských imigrantů ovládají srbštinu v té či

oné podobě. U Muslimů lze víceméně uvažovat hlavně o vztahu Muslim - Češka, neboť mužská migrace značně převyšuje migraci žen-Muslimek. Vzhledem k nízké četnosti těchto sňatků je obtížné zjišťovat jazykovou situaci u potomků. Problematika Makedonců je velmi podobná Muslimské. Sňatky jsou téměř výhradně smíšené makedonsko - české. Děti z těchto manželství hovoří česky, makedonsky málo, ale alespoň pasivně rozumějí.

Rodinné vazby jsou na Balkáně stále podstatně silnější a intenzivnější než u nás. Rozpad tradičních rodinných struktur ještě zdaleka nepokročil tak jako jinde v Evropě.¹⁰⁾ Tento přístup Chorvaté, Srbové, Muslimové i Makedonci aplikují i u nás, včetně smíšených manželství. Dotazovaní čeští partneři toto hodnotí spíše jako pozitivní přínos, jde o jistou netypičnost, neboť rozpad rodinných struktur v ČR je velmi silný, a tento přístup imigrantů je oceňován. Z těchto důvodů jsou čeští partneři poměrně intenzivně zapojováni do rodin v původních vlastech přistěhovalců a většinou se pravidelně účastní návštěv a významných rodinných událostí (svatby, pohřby, apod.).

Oficiální úřední styk mezi ČR a migranty z vybraných zemí bývalé SFRJ

Jak již vyplývá z kapitoly, ve které jsme se věnovali mj. i problematice občanství, velká část Chorvatů, Srbů i Makedonců si stále ponechává své původní občanství. Z toho vyplývá řada komplikací pro jejich každodenní život u nás. Žijí zde zčásti na povolení k trvalému pobytu a zčásti na povolení k pobytu dlouhodobému. Z povolení k trvalému pobytu se nabízí po pěti letech života u nás, a po splnění některých dalších podmínek, možnost zažádat o české státní občanství. Někteří z imigrantů o této metodě získání občanství uvažují, ale nemají většinou ještě splněnu pětiletou podmínku trvalého pobytu. Respondenti mající jen povolení dlouhodobé či ti, kteří mají jen pracovní povolení, musejí po uplynutí lhůty na cizineckou policii s žádostí o prodloužení. Stěžují si na fronty a někdy trochu arogantní přístup našich úředníků. Soukromé podnikání u nás je spojeno se stále se zvětšujícím množstvím byrokratických předpisů, leckdy respondenty vnímaných jako překážky. Také neustále se měnící podmínky pro podnikání na ně nepůsobí příliš dobře. Toto vnímají zvláště ostře Chorvaté, Srbové a Makedonci, kteří již v minulosti pracovali v zemích západní Evropy. Ovšem na druhou stranu,

pokud porovnají podnikatelské prostředí v ČR a ve svých vlastech, musejí konstatovat, že podmínky u nás jsou podstatně příznivější (nižší kriminalizace, nižší korupce státních i obecních úředníků, není tu hrozba ozbrojených konfliktů, aj.). Z prostředí zemí bývalé Jugoslávie jsou zvyklí na častou zvlášť úředníků a *drsné* vymáhání úplatků, situace v Praze je sice v něčem podobná („nutná“ korupce některých městských úředníků, apod.), ale situace se podle nich, na rozdíl od Chorvatska, Srbska, Bosny a Hercegoviny či Makedonie, postupně zlepšuje. Také chování obecních i státních úředníků se v průměru, podle imigrantů, pomalu zlepšuje. Dalším, často prvním, stykem těchto jedinců s naší státní správou jsou zastupitelské úřady ČR v Záhřebu (pro Chorvatsko a Bosnu a Hercegovinu) a v Bělehradě (pro Srbsko a Makedonii). K jejich práci jsou dotazováni poměrně kritičtí. Úředníci, především v Bělehradě, jsou údajně často nepříjemní, neposkytují žádané informace a jeví se až jako nekompetentní (v řadě problémů). Makedonci obzvláště nechápou, proč si například musí vyřizovat vízum na ZÚ v Bělehradě (obzvláště během války v Kosovu to bylo velmi komplikované a drahé), cesta do Sofie by pro ně byla podstatně kratší a levnější.

Co se obecně týče problémů spojených s našimi státními a samosprávnými úřady, k nim přistupují respondenti vcelku s optimismem a důvěrou v uspokojivé vyřízení (někdy ovšem až po delší době). Jejich zkušenosti jim, celkově vzato, dávají za pravdu.

Proces integrace a akulturace migrantů

Chorvaté, Srbové, Muslimové a Makedonci, kteří se u nás usadili ještě před rokem 1991, sami sebe označují za integrované do české společnosti, a v podstatě akulturované. O asimilaci avšak hovořit nelze.¹¹⁾ Svazky s původní vlastí jsou stále živé a aktuální. Všichni pečlivě sledují dění a vývoj v těchto zemích a stále se považují za ne - Čechy. Při sčítání obyvatelstva se hlásí ke své národnosti.

Imigranti, kteří k nám přišli po roce 1991, jsou integrováni rozličně. Někteří, zvláště mladší, se považují za do jisté míry integrované, jiní hovoří jen o integraci částečné, někdy i slabé. Situace se ovšem pozvolna mění. Za několik let lze očekávat u respondentů, kteří u nás zůstanou, pokročilejší

stupeň integrace. Jako urychlovací faktor působí jistá blízkost jazyků (čeština, stejně jako chorvatština, srbština a makedonština jsou jazyky slovanské). S akulturací je to poněkud složitější. Rozdíly mezi imigranty a Čechy jsou v mnoha směrech veliké, liší se především celkový styl života a pohled na něj. Respondenti mají tendenci i u nás, v rámci možností, uplatňovat tzv. „jižní styl života“. Většina dotazovaných ovšem trvalý návrat do vlasti neplánuje, a proto lze postupnou akulturaci předpokládat. Potomky těchto jedinců lze charakterizovat jako vesměs integrované a akulturované, ovšem s některými zvláštnostmi. Těmto procesům jistě napomáhá otevřenost české společnosti vůči nim a tolerance jak etnická, tak náboženská. Imigranty lze vcelku charakterizovat jako bezproblémové, se zájmem o aktivní zapojení do naší společnosti. Zaměstnání si hledají sami, často vytvářejí nová pracovní místa, na kterých zaměstnávají nejen své krajany, ale i Čechy. Vztahy s majoritním etnikem (=Čechy) jsou v podstatě bezproblémové a oboustranně obohacující. Předsudky se vyskytují jen málo (spíše u starší generace Čechů). Tato etnika se neuzavírají do sebe, čehož důkazem jsou mimo jiné časté exogamní sňatky, a mají zájem o akulturaci a aktivní integraci, která v další generaci smíšených manželství přechází většinou do asimilace jedince majoritní společností. Přítomnost Chorvatů, Srbů, Muslimů a Makedonců u nás lze bezesporu považovat za pozitivní přínos české společnosti pro její další tolerantní a otevřený vývoj.

Poznámky:

- 1) *Kolektiv autorů: Dějiny Jugoslávie. NLN, Praha 1997, str. 509 – dále.*
- 2) Viz SÚA, fondy čtvrtého oddělení.
- 3) O tom blíže v oddíle o imigraci z Řecka, *in: Šatava, Leoš: Národnostní menšiny v Evropě. IŽ, Praha 1994, str. 101-107.*
- 4) *Turek, Adolf: Charvátská kolonizace. Brno 1937.*
- 5) *Jeřábek, Richard: Moravští Charváti, dějiny a kultura (Antologie). ÚEF MU ČSAV, Brno 1991.*
- 6) *cd¹⁾, str. 187 – 203.*
- 7) *cd³⁾, str. 182 - 187.*
- 8) *Lovrenović, Ivan: Bosna a Hercegovina. ISE, Praha 2000, str. 149.*

⁹⁾ Týden chorvatské kultury pod záštitou Dagmar Havlové proběhl v červnu 1998 v Praze.

¹⁰⁾ *Horský, Jan, Seligová, Markéta*: Rodina našich předků. LN, Praha 1997, str. 31 a 36.

¹¹⁾ *Šatava, Leoš*: Migrační procesy a české vystěholectví 19. st. do USA. UK, Praha 1989, str. 61 - 68.